

Suomen kestävän kehityksen toimikunnan kokous 2.6.2009

Taustamuistio

Kestävä talous

Kestävän kehityksen perusajatuksena on turvata hyvinvointi nyt ja tulevaisuudessa. Taloudellinen kestävyys on sisällöltään ja laadultaan tasapainoista kasvua, joka ei perustu pitkällä aikavälillä velkaantumiseen tai varantojen hävittämiseen. Kestävä talous on edellytys yhteiskunnan keskeisille toiminnoille. Siihen pitkäjänteisesti tähtäävä talouspolitiikka luo otolliset olosuhteet kansallisen hyvinvoinnin vaalimiselle ja lisäämiselle.

Maailmanpankin ex-johtaja Ismail Serageldin (nykyisin Alexandrian kirjaston johtaja ja kansainvälisen luonnonvarapaneelin toinen puheenjohtaja) muotoili kestävän kehityksen määritelmän ymmärrettävämpään muotoon: kestävä kehitys tarkoittaa, että jätämme tuleville sukupolville vähintään yhtä paljon mahdollisuuksia kuin meillä on ollut. Mahdollisuudet voidaan tulkita varallisuudeksi, vauraudeksi, pääomaksi, jota voidaan konkretisoida ja mitata neljän pääomalajin avulla:

- fyysinen pääoma (esim. tuotantokoneistot, infrastruktuuri, rakennettu ympäristö)
- inhimillinen pääoma (esim. osaaminen, tiede, tutkimus ja kehitys, patentit)
- sosiaalinen pääoma (esim. lainsäädäntö, hallinto, sosiaaliset verkostot, luottamus ja legitimitetti)
- luontopääoma (uusiutuvat ja uusiutumattomat luonnonvarat, ekosysteemien tuottamat hyödyt eli ekosysteemipalvelut).
- Lisäksi voidaan erikseen tarkastella finanssipääomaa, kuten on tehty esimerkiksi OECD:n raporteissa.

Kestävällä pohjalla oleva talous helpottaa myös kohtaamaan vastaan tulevia uusia haasteita, kuten väestön ikääntymisestä aiheutuvia kasvavia sosiaaliturva- ja terveystalouksia. Kestävä talous on sosiaalisen kestävyuden perusta. Toisaalta Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli osoittaa, että vahva sosiaalinen pääoma tukee kestävästä taloutta ja kilpailukykyä. Sosiaalista kestävyyttä vaalivat mekanismit auttavat osaltaan lievittämään niitä vaikeuksia, joita nopeasti muuttuvassa maailmantaloudessa voi syntyä.

Talouden kestävyudessa voidaan erottaa ainakin julkisen talouden kestävyys, ilmastopolitiikan tuomat uudet haasteet, talouden suorituskyky ja potentiaali tyydyttää kansalaisten tar-

peita sekä keskustelu hyvinvoinnin turvaamisesta. Parhaillaan menossa oleva laaja komission tukema tutkimushanke TEEB – The Economics of Ecosystems and Biodiversity - vakuuttaa, ettei taloutta voi irrottaa erilliseksi ekosysteemien toimintakyvystä ja palautuvuudesta (resilience). Ihminen ei pysty korvaamaan suurinta osaa ekosysteemipalveluista teknologian keinoin, mikäli ekosysteemipalvelu on menetetty. Esimerkkinä merten kalakantojen romahdus. Investointi luontopääomaan – ekosysteemipalveluihin – tuottaa kestäväää vaurautta.

Julkisen talouden kestävyys

Väestön ikääntyminen tulee lähivuosikymmenien kuluessa muuttamaan Suomen talouden toimintaympäristöä ja alentamaan talouskasvua. Työpanoksen supistuessa talouskasvu on yksinomaan tuottavuuden varassa. Samalla julkisen menot lisääntyvät ikärakenteen muutoksen takia voimakkaasti: eläkemenot kasvavat jo ensi vuosikymmenellä kun taas terveydenhoito- ja pitkäaikaishoidon menojen kasvu painottuu myöhemmille vuosikymmenille. Tästä syntyy merkittävä paine julkisen talouden kestävyydelle (katso kuvio 1).

Kuvio 1. Julkisen talouden kestävyyslaskelma

Arvio perustuu kestävyyslaskelmaan, joka lähtee nykykäsityksen mukaisesta rakenteellisesta jäämästä laskelman lähtövuonna (2013, -2,6 %/BKT), velasta (53,3 %/BKT), työeläkerahastojen varoista (2,6 %/BKT).

hastojen ja muun julkisen talouden varoista sekä tuoreista laskelmista ikäsidonnaisista menoista vuoteen 2060 asti. Laskelmassa pidetään kokonaisveroaste vakiona. Koska työeläkemaksu jatkossa nousee, on laskelmassa muuta verotusta vastaavasti alennettu. Jos veroasteen annettaisiin nousta, alijäämä- ja velkakehitys olisivat maltillisempia.

Arvio perustuu skenaarioon, jossa päätösperäisesti ei muuteta finanssipolitiikkaa tarkastelukaupana. Näinhän ei todellisuudessa tietenkään käy. Mutta kun politiikkaa ei voida ennakoida, muutakaan skenaariota ei voida esittää. Kestävyytlaskelmaa on pidettävä lähinnä painelaskelmana julkiselle taloudelle.

OECD:n analyysin mukaan kestävyysvaje on edellä kuvatuilla oletuksilla noin 6 % BKT:sta.¹ Tämä arvio perustuu osaltaan näkemykseen siitä, mitkä ovat Suomen talouden tuotantokyky ja pitkän aikavälin kasvuedellytykset laman jälkeen. Jos kasvuedellytykset ovat arvioitua paremmat, kestävyysvaje on arvioitua pienempi. Joka tapauksessa demografiaan perustuva turvaava julkisen talouden ylijäämä on noin 4½ %/BKT; tämä luku ei ole herkkä talouden suorituskykyä koskeville oletuksille.

Mainittu 6 %:n kestävyysvaje suhteessa BKT:een merkitsee noin 11 mrd. euroa ja vastaa lähes koko valtion tuloverokertymää vuonna 2008. Kestävyysvajeen umpeen kuromiseen on lähinnä kolme keinoa: veroasteen nosto, julkisen menoasteen alentaminen tai kasvua, työllisyyttä ja eläkejärjestelmän kestävyyttä tukevien rakenteellisten toimien toteuttaminen.

Suurta kestävyysvajetta on hyvin vaikea kuroa umpeen yksin veronkorotuksilla. Mekaanisen laskelman mukaan tuloveroasteikon marginaaliveroprosenttien tai yleisen ALV-kannan korottaminen yhdellä prosenttiyksiköllä lisää verotuloja noin 500 milj. euroa tai energiaverojen korottaminen kymmenellä prosenttiyksiköllä kartuttaa verokertymää noin 270 milj. euroa. Lisäksi verotuksen kiristäminen uhkaa supistaa talouskasvua, joka osaltaan heikentää julkisen talouden kestävyyttä.

Työuria pidentävillä ja työllisyyttä lisäävillä toimilla on suuri merkitys. Julkisen talouden kestävyyttä voidaan kohentaa nopeuttamalla nuorten siirtymistä työmarkkinoille ja myöhentämällä eläköitymistä ja muuta työmarkkinoilta poistumista (taulukko 1 jäljempänä). Suomessa työura (työllisenä) on keskimäärin 32 vuotta. Jos keskimääräistä työuraa saadaan pidentettyä 1,5 vuodella, työllisten määrä kasvaisi runsaalla 4,5 %:lla, joka olisi työllisten lukumääräksi muutettuna noin 115 000 henkeä. Tällöin työllisyysaste nousisi 3,3 prosentti-

---

¹ <http://www.oecd.org/dataoecd/18/1/42443150.pdf>

yksikköä ja kestävyysvaje pienenisi 2-3 prosenttiyksikköä. Kestävyyslaskelmassa on oletettu työuran pitenevän 1,5 vuodella vuoteen 2025 mennessä.

	kaikki	miehet	naiset
Ruotsi	69,6	72,3	66,9
Norja	67,4	73,1	61,6
Tanska	60,7	67,1	54,3
Suomi	54,5	54,8	54,3

Taulukko 1. Työllisyysaste 55-64 -vuotiailla Pohjoismaissa vuonna 2006

Kohti vähähiilistä yhteiskuntaa

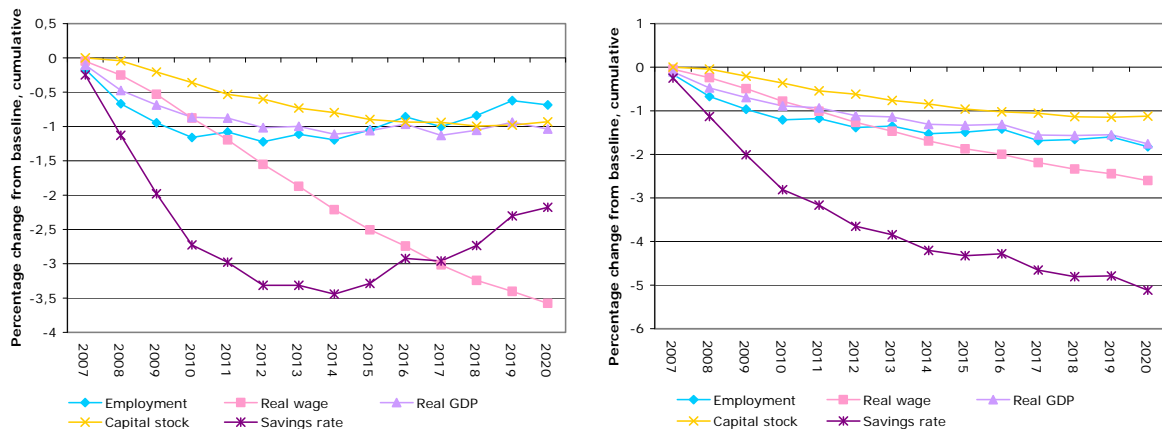
Suuren tutkijajoukon näkemys on, että ilmastonmuutos on tärkein ympäristöhaaste. Tähän haasteeseen on vastattu ilmastopolitiikalla, jonka konkreettinen taloudellinen seuraus on kasvihuonekaasupäästöjen hinnoittelu. Pidemmällä aikavälillä päästöjen hinta tulee nousemaan kiihtyvästi, mikä kannustaa siirtymään fossiilisiin raaka-aineisiin perustuvasta vähähiiliseen talousjärjestelmään. Tästä seuraa merkittävä rakennemuutos koko yhteiskuntaan. Se ei koske vain Suomea tai EU:ta, vaan siitä tulee globaali tuotannon uusjako, vaikka maailman kaikki valtiot eivät osallistuisikaan päästövähennyksiin.

Ilmastopolitiikan vuoksi monissa yrityksissä joudutaan tarkastelemaan koko toimintaa uudella tavalla. Ei voida enää elää vanhojen kaavojen mukaan, vaan joudutaan kyseenalaistamaan tuotantotapoja, resurssien käyttöä ja omien tuotteiden tulevaisuutta: mitkä ovat ne asiakkaiden tarpeet, joihin olemme tarjoamassa markkinoilla ratkaisua; olisiko muita tapoja täyttää asiakkaan tarpeet kuin nykyiset tuotteet? Tällainen pohdinta saattaa jopa johtaa yrityksen koko toiminta-ajatuksen uudelleen määrittelyyn. Esimerkiksi öljy-yhtiöistä on tullut energiayhtiöitä, jotka hakevat tulevaisuuden ratkaisuja asiakkaidensa energiatarpeisiin vastaamiseksi. Öljyn riittävyys ja riippuvuus fossiilisista polttoaineista on nähty liiketoiminnan jatkuvuuden uhkaksi. Tulevaisuuden varmistamiseksi on ollut pakko laajentaa näkökulmaa myös muualle kuin perinteiseen öljyyn. Vastaavaa pohdintaa ja toiminnan uudelleen suunnattamista tulemme näkemään talouden kaikilla sektoreilla. Ne yritykset, jotka pystyvät vastaamaan hiilen kohoavaan hintaan ja ilmastopolitiikan tuomaan rakennemuutokseen kehittämällä uusia korkean arvonlisän ratkaisuja, tulevat menestymään.

Paitsi yrityksiin, ilmastopolitiikka tulee vaikuttamaan koko kansantalouteen. Ilmastopolitiikka kohottaa energian kustannuksia, ja kallistuneet kustannukset siirretään vaihtelevasti kaikki-

en tuotteiden ja palveluiden hintoihin. Tämä sekä alentaa palkkojen ostovoimaa että muuttaa monien prosessien kannattavuutta. Päästöjen vähentäminen ja uusiutuvien energianlähteiden käytön lisäämisen vaatimat politiikkatoimet talouden toimialarakennetta niin meillä kuin muuallakin: muun muassa energiavaltainen teollisuus ja sitä palvelevat toimialat supistuvat suhteessa muuhun talouteen. Suomeen tämä vaikuttaa erityisen voimakkaasti maamme korkean energiaintensiteetin vuoksi.

Merkittävä vähähiiliseen talousjärjestelmään siirtymisen vaikutus ovat sopeutumisen kustannukset. Jos pääoma- ja erityisesti työvoimamarkkinat toimivat joustavasti ja onnistuvat siirtämään voimavaroja jouhevasti suhteellisesti supistuvilta sektoreilta ja alueilta laajeneville sektoreille alueille, rakennemuutoksen kustannukset ovat siedettävät. Mutta jos markkinoilla on merkittävää kitkaa, sopeutuminen kohti vähähiilistä yhteiskuntaa tulee merkittävästi kalliimmaksi. Seikkaa valaisee VATT:n laskelma EU:n ilmastopakettien kokonaistaloudellisista vaikutuksista Suomessa (kuvio 2). Kuvion vasemmassa paneelissa työmarkkinat sopeutuvat suhteellisen sujuvasti, kun oikeassa paneelissa työmarkkinoilla on enemmän kitkaa ja syntyy rakennetyöttömyyttä.

Kuvio 2. VATT:n laskelmat EU:n ilmastopakettien kustannuksista: työmarkkinat sopeutuvat sujuvasti (vasen paneeli), syntyy rakenteellista työttömyyttä (oikea paneeli; huomaa, että paneelit ovat eri mittakaavassa).²

Erot kokonaistaloudellisissa vaikutuksissa syntyvät paitsi rakennemuutoksen, alemman työllisyyden ja korkeamman työttömyyden suorien kustannusten vuoksi, myös hyödyke- ja pää-

² Laskelma perustuu EU:n 20 % päästövähennystavoitteeseen. Kööpenhaminan sopimuksen myötä tavoite tiukentunee. Lisäksi saatamme joutua rahoittamaan kehittyvien talouksien päästövähennyksiä, teknologian siirtoa ja ilmastomuutoksen edellyttämiä sopeutumistoimia.

omamarkkinoilta syntyvien heijastusvaikutusten kautta. Jos työvoimaa ei siirry sujuvasti kehnommin menestyviltä sektoreilta tai alueilta suhteellisesti paremmin menestyville, rakennetyöttömyys kasvaa, ja ilmastotoimien vaikutus bruttokansantuotteeseen ja julkisen talouden kestävyYTEEN on huomattavasti suurempi. Mitä kehnommin työmarkkinat toimivat ilmastopoliittisten toimien muuttaessa kustannuksia, sitä enemmän pääoman tuotto heikkenee. Tällöin myös investoinnit supistuvat enemmän. Investointien reaktio tuottoasteen heikkenemiseen on keskeistä kansantalouden kannalta, erityisesti maamme pitkän ja keskipitkän aikavälin tavoitteiden näkökulmasta.

Globaalit haasteet

Taloudellisen toiminnan ulkoiskustannuksille on saatava hinta. Ei riitä, että Suomessa tai EU:ssa erilaisilla ohjauskeinoilla pyritään hinnoittelemaan esimerkiksi saasteet tai luonnon monimuotoisuus, vaan tähän tarvitaan globaalia yhteistyötä. Tähän pyritään monin keinoin, muun muassa pyrkimällä tuomaan esiin ekosysteemipalvelujen tuottamaa arvonlisää ja siten ehkäisemään niiden tuhoamiseen johtavia kannusteita. Ilmastoneuvottelujen tavoite hiilenpolton kustannusten tuomisesta esiin on tietenkin näkyvin esimerkki tästä. Myös esimerkiksi veden käytön hinnoittelu ja tasapuoliset oikeudet veden käyttöön on ratkaisevaa luoda etenkin kuivilla alueilla, joissa veden saatavuus tulee ilmaston muuttumisen myötä edelleen heikkenemään.

Valtamerien ja sademetsien aiemmin ehtymättöminä lähteinä pidettyjen varantojen vaarantuminen on entistä uhkaavampi näkymä, johon eri puolilla maailmaa ollaan vasta herätty. Tarvittavat toimet saattavat olla rajuja ja näkyä vaikkapa kaikkien meidän ruokapöydässä.

Sveitsiläisen Global Subsidies Initiative³ ja OECD ovat tehneet pitkäjänteistä työtä siitä, miten useimpien julkisten tukijärjestelmien markkinoita ohjaavat vaikutukset ovat tavalla tai toisella haitallisia. Esimerkiksi useissa kehittyvissä maissa tuetaan fossiilisten polttoaineiden käyttöä. Mikäli tällaisen tuen tarkoitus on helpottaa köyhyyttä, tuki olisi suunniteltava uudelleen esimerkiksi sosiaaliturvaksi. Julkisen talouden ja markkinoiden toiminnan kannalta ihanteellista olisikin useimpien tukiaisten poistaminen. Esimerkkeinä pahasti pieleen meneistä tukimuodoista voisi mainita Saksan aurinkoenergiatuet, jotka johtivat liian houkuttelevina raaka-aineiden voimakkaaseen nousuun maailmalla ja siten aurinkoenergian hyödyntämisen kallistumiseen alueilla, joissa sen käyttö voisi olla paljon taloudellisempaa, ja par-

---

³ www.globalsubsidies.org

haillaan meneillä olevista autoteollisuuden massiiviset tukemishjelmat, jotka uhkaavat aiheuttaa kauppasotia ja vähintäänkin resurssien epäoptimaalista käyttöä lukuisissa maissa.

Taloukasvu ja kilpailukyky

Kilpailukyky ja kestävä kehitys saattavat kuulostaa toisensa vastakohtilta. Ne ovat kuitenkin myös toisistaan riippuvaisia. Ilman kilpailukykyä ei ole kestävä kehitystä, eikä ilman kestävä kehitystä ole ennen pitkää kilpailukykyä. Näkökohtaa vahvistaa Yalen ja Columbian yliopistoissa kehitetyn ympäristön kestävyysindeksin (Environmental Sustainability Index, ESI) tarkastelu: korkeampi bruttokansantuote korreloi positiivisesti maan ympäristökestävyden kanssa (jäljempänä kuvio 3). Kuitenkin bruttokansantuotteen tasosta riippumatta maa, sen kansalaiset ja siellä toimivat yritykset voivat harjoittaa paremmin tai huonommin kestäviä toimintatapoja — esimerkiksi ESI-indikaattorin mukaan Suomen ja Ruotsin ympäristökestävyys on parempaa kuin samalla BKT-tasolla olevien Belgian ja Taiwanin.

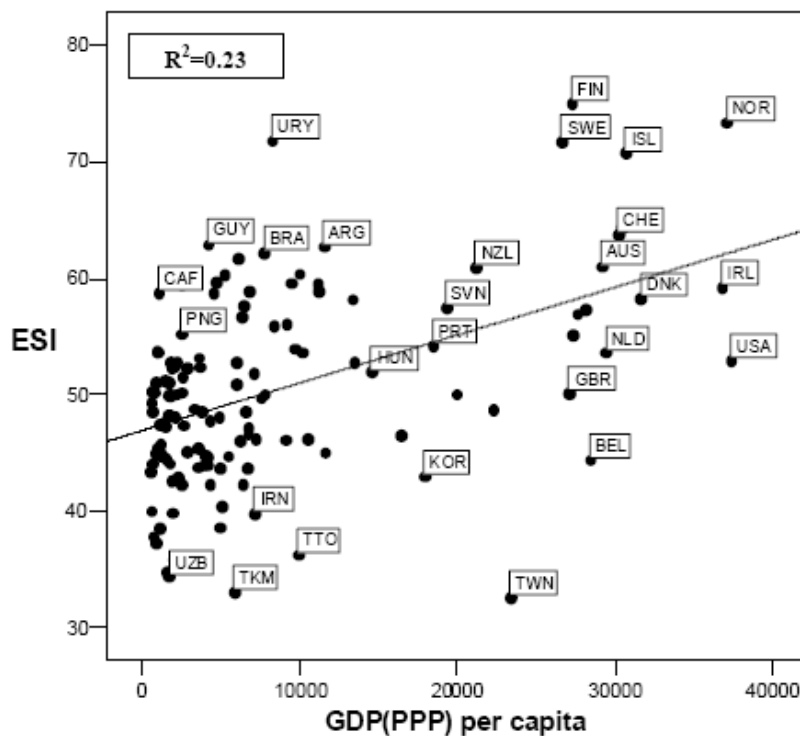

Figure 3: Regression of 2005 ESI on GDP (PPP) Per Capita

Kuvio 3. Ympäristön kestävyysindeksin (ESI) ja BKT:n suhde. Lähde: *2005 Environmental Sustainability Index: Benchmarking National Environmental Stewardship*, Yale Center for Environmental Law and Policy, Yale University, & Center for International Earth Science Information Network, Columbia University, http://www.yale.edu/esi/ESI2005_Main_Report.pdf.

Markkinatalouden toiminta perustuu arvoihin ja vaihtoehtoiskustannuksiin. Asiakkaiden, viime kädessä kuluttajien, arvot ohjaavat kysyntäpäätöksiä ja vastaavasti kustannukset ohjaavat tarjonta- eli tuotantopäätöksiä. Päätöksentekijänä kuluttaja vertailee vaihtoehtoja ja valitsee niistä houkuttelevimman hyödykepaketin: sellaisen korin tuotteita ja palveluita, jonka kuluttaja kokee parhaiten tyydyttävän hänen tarpeitaan ja halujaan.

Markkinavalintoihin voidaan vaikuttaa muun muassa tekijöillä, jotka ohjaavat vaihtoehtojen hinnoittelua tai hinta/laatu -suhdetta. Esimerkiksi kun verottamalla korotetaan tietyn tuotteen tai palvelun hintaa, muiden vaihtoehtojen arvo kasvaa suhteessa kalliimmaksi muuttuneeseen hyödykkeeseen, ja kyseisen hyödykkeen kulutus vähenee.

Arvoihin voidaan vaikuttaa myös suoraan, esimerkiksi koulutuksen ja tiedotuksen kautta. Esimerkiksi kuluttajat, jotka arvostavat jälkeläistensä hyvinvointia, pyrkivät välttämään valintoja, jotka osaltaan heikentävät lastensa ja lastenlastensa mahdollisuuksia, esimerkiksi suosimalla vähemmän saastuttavia tai pienemmän ekologisen jalanjäljen tuotteita. Lisäämällä kuluttajien ymmärrystä valintojensa vaikutuksista voimme edistää kestävämpien tuotteiden ja tuotantotapojen laajenemista. Markkinavalintoihin voidaan tietenkin vaikuttaa myös puuttamalla tarjonta- tai tuotantopäätöksiin, esimerkiksi tukemalla, sääntelemällä tai kieltämällä tiettyjä tuotantotapoja. Tämä saattaa olla pitkällä aikavälillä ongelmallista, sillä tällainen puuttuminen usein johtaa kehnoihin teknologiavalintoihin.

Markkinoilla menestyvät erityisesti yritykset, jotka onnistuvat kehittämään tuotteitaan ja palveluitaan niin, että ne tarjoavat mahdollisimman suurta arvonlisää — yhtäältä tyydyttävät asiakkaiden tarpeita ja haluja mahdollisimman hyvin mutta toisaalta pystyvät hankkimaan tarvitsemansa tuotteet ja palvelut edullisesti. Yritys saa kilpailuetua tarjontansa ainutlaatuisuudesta. Vastaava pätee, eräin täsmennyksin, myös erityisesti Suomen kaltaiseen pieneen ja avoimeen kansantalouteen.

Maamme menestyy jatkossakin, jos pystymme tarjoamaan maapallon kansalaisille heidän arvojaan tyydyttäviä ratkaisuja kustannustehokkaasti. Vaikka ilmastonmuutos ja ilmastopolitiikka ovat meille vakavia haasteita, niistä löytyy myös mahdollisuuksia. Esimerkiksi kun maapallon energiajärjestelmä uudistuu vähähiiliseksi tai jos luonnonvarojen käyttö ohjautuu kestävämmäksi, syntyy tarpeita ja mahdollisuuksia luoda kestävä kehityksen mukaista liiketoimintaa. Jos olemme nokkelia ja joustavia uudistumaan, voimme hyötyä tästä kehityksestä.

Hyvinvoinnin kasvu

Taloudellisessa keskustelussa, kuten tässäkin muistiossa, huomiota kiinnitetään usein bruttokansantuotteeseen, kulutukseen, työllisyyteen tai työttömyyteen sekä tulonjakoon esimerkiksi kotitalouksien brutto-, netto- tai käytettävissä olevien tulojen välillä. Näitä objektiivisia käsitteitä on suhteellisen helppo mitata ja seurata ja niille on olemassa vakiintuneet kansainväliset standardit, jotka muun muassa tekevät vertailut mielekkäiksi. Bruttokansantuotetta pidetään myös taloudellisen hyvinvoinnin mittarina, vaikka sitä ole siihen luotu. Kansantalouden tilinpito pyrkii mittaamaan ensisijaisesti talouden suorituskykyä ja resursseja, mutta täydellisesti se ei tee edes sitä.

Talouks kasvussa on viime kädessä kyse arvon kasvusta markkinoilla. Esimerkiksi netto- tai bruttokansantuotteen kasvu kuvaa markkinoilla vaihdettujen hyödykkeiden (vaihto-) arvon kasvua. Kaikille hyvinvoinnin osa-alueille kuten ympäristövaikutuksille ei ole markkinoita, eikä bruttokansantuote siis ole hyvinvoinnin eikä kestävä kehityksen mittari.

Bruttokansantuotetta täydentämään on kehitetty muun muassa ISEW (Index of Sustainable Economic Welfare) ja GPI (Genuine Progress Indicator) -indikaattorit, joiden pyrkimyksenä on mitata nykyhetken hyvinvointia, sen kehitystä sekä kehityksen kestävyyttä. Indikaattoreissa kansalaisten kulutustasoon tai kansantuloon lisätään (tai niistä vähennetään) tekijöitä, joiden ajatellaan kohentavan (vähentävän) hyvinvointia tai kestävyyttä. Näitä erä ovat esimerkiksi palkaton kotityö, osa julkisista palveluista, luonnonvarojen kulutus ja saastumisen sekä kasvihuonepäästöjen aiheuttamat tappiot. Tuloksena saadaan indikaattori, jonka ajatellaan kuvaavan kestävä tai aidon hyvinvoinnin kehitystä.

Tällaiset indikaattorit ovat osaltaan subjektiivisia eikä niitä ole johdettu teoreettisesta hyvinvointia tai kestävyyttä kuvaavista malleista. Laskelmien tarkempi tarkastelu herättääkin kysymyksen, mitä indikaattori oikein kuvaa. Monet lisättävistä tai vähennettävistä eristä ovat markkinattomia, eikä niillä ole mitään yksiselitteistä hintaa. Joissakin tapauksissa tällainen hinta on melko helppo määritellä, joissakin tapauksissa taas hinnan määrittely on erittäin vaikeaa. Miten esimerkiksi arvotetaan luonnonvarojen käyttö? Vaikka tällaiset ongelmat ratkaistaisiinkin, jää vielä kysymys siitä, onko oikein esimerkiksi vähentää luonnonvarojen kulutuksen arvo kulutuksesta, ja mikä on tämän vähennyslaskun tulos? Luonnonvarat ovat varantosuure, eivätkä sellaiset sisälly kansantuloon, joka on virtasuure; mahdollisesti oikeampi tapa olisi vähentää kansantulosta se osa, joka on tuotettu liiallisella luonnonvarojen kuluttamisella. Työ tällaisten mittareiden kehittämiseksi jatkuu edelleen. Indikaattoreista ei myöskään suoraan saa apua päätöksentekoon, sillä indikaattorin arvoa voi usein kohentaa

monella toisensa poissulkevalla tavalla. Joka tapauksessa Suomi on kansainvälisissä ISEW- ja GPI -vertailuissa kärkipäässä.